

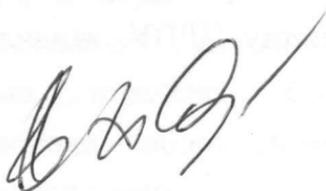
Полтавський державний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

Відділ освіти Полтавського міськвиконкому
Міський методичний кабінет

2000-ліття
християнства і шкільна
історична освіта

Матеріали міської
науково-практичної конференції

2 – 3 листопада 2000 р.

Полтава , 2000

2000-ліття християнства і шкільна історична освіта: Матеріали міської науково-практичної конференції. – Полтава, 2000.

Редакційна колегія:

Просветов С. С. (*голова*), Білоусько О. А., Бойко А. М., Год Б. В., Киридон А. М., Михайлюк І. В., Нестуля О. О., Пащенко В. О., Харченко Л. А.

У матеріалах науково-практичної конференції розкриваються теоретичні аспекти з історії християнської церкви та методичні поради до уроків.

Автор передмови: Год Б. В., декан історичного факультету ЦДПУ, кандидат історичних наук, доцент.

Роль Української греко-католицької церкви (УГКЦ) в піднесенні національної свідомості в Західній Україні на початку ХХ століття

Не будучи наслідком природного духовного розвитку нашого народу, християнство у найвідповідальніші періоди вітчизняної історії не залишалось осторонь суспільних процесів, істотно впливало на їх перебіг. У всі часи, коли український народ боровся за сам факт свого існування — існування нації, гасло релігійне як гасло найбільш зрозуміле покривало собою інтереси іншого порядку — економічні, соціальні, державні, а захист цих інтересів фактично зосереджувався у боротьбі релігійній. Церква найдовше залишалася найсильнішою і останньою культурно-національною твердиною. До кінця XVII століття Українська православна, а пізніше греко-католицька церкви були єдиною стримуючою силою, що протистояла політичній окупації.

Пішовши в унію з Римом, Українська православна церква прагнула зберегти традиційний православно-візантійський обряд, національну самобутність українського народу, змінивши лише залежність від Константинопольського патріархату на опіку римського папи. У кінці XVI століття церква вирішувала дилему: рятувати конфесію, жертвуючи національною

самобутністю народу, чи рятувати національну самобутність, реформуючи конфесію. (До укладення Берестейської унії 1596 року як у побутовій релігійній свідомості, так і на рівні офіційного богослов'я відбувалося ототожнення етнічного і релігійного.)

Запровадження унії в життя не було безпроблемним, створення церковних громад затягнулось аж до початку XVIII століття. Однак поступово унія з римсько-католицькою церквою стала вирішальним фактором національного самозбереження українського народу, протидією його переходу в латинство й ополячення. Адже Переяславська угода і перехід Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріархату (1686 рік) практично звела нанівець етнотворчу роль українського православ'я. Росія, в складі якої перебувала більша частина українських етнічних територій, була православною країною, і це нерозривно пов'язувалося з державною та національною приналежністю її населення. Однак русифікаторська політика самодержавства, цезаропапізм, насаджуваний Руською православною церквою, а також поява Української греко-католицької (уніатської) церкви змінили ситуацію: значна кількість віруючих-уніатів почала усвідомлювати свою окремішність уже не через православ'я, а через греко-католицизм.

Завдяки відмінностям у віросповіданні, якими Українська греко-католицька церква (УГКЦ) відрізнялася

як від ортодоксальної римсько-католицької, так і від Руської православної церков, греко-католицькі громади на Галичині за умов відсутності національно-державних кордонів спромоглися установити духовні кордони, в межах яких міцно трималася українська народність, відбувалося становлення її національної самобутності і боронилась духовна незалежність. Похід католицьких "змартвихстанців" (змартвихстанці-воскресенці, філія ордену єзуїтів, яким доручалася місія цілковитого оновлення католицизму в Галичині), єзуїтська реформа ордену василіан, намагання ввести celibat греко-католицького духовенства — це тільки перші наступи римського католицизму на греко-католицизм.

Після 1848 року внаслідок впливу української громадськості на уніатську церкву греко-католицьке духовенство почало поступово звільнятися від польських настроїв. Через те, що уніатське духовенство і взагалі уніатську церкву не зрівняли в правах з польською римсько-католицькою церквою, а відтак залишаючися церквою нижчою, "хлопською", мужицькою, по суті, опозиційною, вона стала істотно впливати на зміст і форми культурно-історичного процесу в Галичині, особливо в XIX і в XX століттях. Цей вплив не був однозначним і не означав, що греко-католицизм Галичини зберіг усе українство. Як відомо, полем діяльності УГКЦ були в основному території нинішніх західноукраїнських областей — Львівської, Івано-

Франківської, Тернопільської і Закарпатської. До збереження й розвитку українства, його культури в Західній Україні значною мірою причетні православні Східної України, Буковини, Південної Бессарабії, східної і західної української діаспори.

Але суттєвою особливістю УГКЦ було її автономне становище стосовно державних структур, які існували в той чи інший час на Галичині, що зумовило певну духовну незалежність греко-католицьких громад від державної влади. І після знищення Західно-Української Народної Республіки ця церква залишилась єдиним органом збереження ідеї української державності у Східній Галичині і відіграла домінуючу роль у довголітніх національно-визвольних змаганнях українців у краї.

Греко-католицька церква підтримувала морально і матеріально розвиток національної культури — української мови, малярства, традицій та звичок народу, книгодрукування, архітектури, створення недільних шкіл. Для культурно-національного життя Галичини велике значення мали Львівська греко-католицька духовна семінарія та академія, культурно-освітницькі товариства.

Серед уніатського духовенства, вихованого в кращих культурних і матеріальних умовах, були освічені й

енергійні особистості, котрі думали не лише про інтереси своєї церкви, а й про інтереси народні, національні, намагалися сприяти піднесенню народної освіти, національної культури (згадаймо діячів "Руської трійці" М.Шашкевича, І.Вагилевича, Я.Головацького, а також митрополита М.Левицького, каноніка І.Могильницького).

Втручання греко-католицької церкви у духовно-культурне життя її ієрархи пояснювали необхідністю виховувати "справжнього українця", а також турботою про долю нації. Вони виходили з того, що релігії, яка існує в національному середовищі, властива певна система організації духовного життя. Формуванням такого способу духовного життя, передачею його досвіду і займається церква. На думку відомого діяча та історика церкви отця Атанасія Великого, "релігія і Церква — головні рушії української історії. Саме тут зустрічається сутність релігії та дія Церкви з сутністю українського історичного процесу, зливаючись в одну цілісність: релігія освідомила в українському народі однойменне поняття добра, а Церква дбала про його повну реалізацію в житті одиниць і всієї української громади".

Ще детальніше підходить до питання про роль релігії в українському націогенезі митрополит УГКЦ Андрій Шептицький (очолював її 44 роки 1901-1944 рр.) у своїй розвідці "Як будувати рідну хату". Українські й зарубіжні дослідники оцінюють автора цього

розважливого і стурбованого твору як діяча "що вимагав поєднати церковні інтереси з національними", мав великі заслуги в зміцненні українських шкіл у Галичині, турбувався про утворення українського університету, був патроном української культури. Його міжнародний престиж ще більше зріс після арешту й вислання царським урядом Росії під час окупації Галичини в 1914 році.

Митрополит Андрій Шептицький вважав, що роль греко-католицької церкви в Україні є особливою, бо саме через цю церкву має бути покладено початок з'єднання Заходу і Сходу. Ця ідея екуменізму в задумах і планах митрополита зводилася насамперед до активної "унійної акції з боку греко-католицької церкви щодо православної церкви і навіть протестантських релігійних течій". Митрополит Андрій Шептицький розумів складність і труднощі у здійсненні ідеї екуменізму. (Потрібно звернути увагу саме на ідею екуменізму, яку обстоював Андрій Шептицький, як єдиний засіб оздоровлення духовного стану українського народу й примирення, зближення церков, а не їхню унію.) "Якщо християнські різні церкви в Україні мають сповнити завдання: дати українському народові єдність, треба позбутися того духу розколу і ненависті, який спричинює, що українець українцеві — ворог", — радив митрополит. "Усі, скільки нас є, мусимо зробити все, що можемо, щоб помиритися і в собі самих побороти дух розколу і ворожнечі супроти

братів. У церковній єдності будемо всі мати не тільки силу, але й приклад, як повинна виглядати національна єдність. Із будови одної, святої, вселенської, апостольської Церкви зможемо вчитися і набиратися досвіду, яка мусить бути суверенна провідна могутня єдність українського народу".

Схожі погляди висловлюють і сучасні дослідники, простежуючи зв'язок між релігійним життям західноукраїнського регіону і процесом формування української нації. Соціологи, етнографи, історики зауважують, що мабуть жодна подія не мала такого суперечливого відображення в історичній пам'яті українського народу як возз'єднання східної церкви з римською. І підкреслюють, що саме Українська греко-католицька церква протягом століть відіграла роль генератора національної свідомості, провідника і носія національної ідеї. Саме наявність альтернативної конфесії дозволила народу України встояти під натиском зовнішніх деструктивних сил, спрямованих на денационалізацію українства.

Не вступаючи в дискусію із вченими, погодимось, що розповсюдження і поступове укорінення на західних землях України УГКЦ (у 1945 році напередодні заборони церква мала в своєму підпорядкуванні 5 єпархій, 3100 парафій, 53 монастирі, академію, 3 семінарії, в її складі були митрополит, 12 єпископів, 2330 чоловік духовенства і майже 3,5 млн. віруючих (відіграло

вирішальну роль у процесі перетворення цих земель на своєрідний "український П'ємонт", з якого й сьогодні по всій Україні линуть могутні імпульси національно-культурного відродження.

В. О. Пащенко

Зірка митрополита Андрея Шептицького

Мабуть, жоден з відомих церковних діячів ХХ ст. не удостоївся таких полярних оцінок, як глава Української греко-католицької церкви (УГКЦ) митрополит А.Шептицький. Ще донедавна в більшості публікацій він і греко-католицька церква звинувачувались у зраді народних інтересів, пропаганді ідей українського буржуазного націоналізму, спробах відірвати українську церкву від російської та в багатьох інших «гріхах». У численних збірках архівних документів переважали тенденційно підібрані матеріали негативного змісту.

Заперечували навіть суто позитивну діяльність митрополита, вказуючи в кращому разі на лицемірство архієрея. Після повернення з Росії до Львова у 1917 р., читаємо в одній із книг, «Шептицький прагне нажити політичний капітал з допомогою перевіреного віками методу – філантропічної діяльності. Вдає з себе безкорисливого мецената, на кошти митрополії (о, він не був таким необачним, щоб дати привід для розмов, тому вносив і власні кошти) розгортає будівництво музею, лікарні, поширює також благодійні інституції, допомагає

Зміст

Год Б. В.	
Передмова	3
Рибачук В. О.	
Історичні умови та причини виникнення християнства ..	6
Волошин Ю. В.	
Роль Християнства у становленні середньовічного західноєвропейського суспільства	14
Сігарчук Р. А.	
Характерні риси розвитку християнства в новий час ...	20
Діптан І. І.	
Церковне життя наприкінці XIV – у першій половині XVII століття	32
Киридон П. В.	
Вирішення релігійних і церковних проблем у роки Української революції	45
Год Б. В.	
Релігійне життя в Україні у 1920 – 1928 рр.	54
Лахижа М. І.	
Релігія та церква в Полтавському селі в XVII – XX століттях	62
Лаврик Г. В.	
Роль української греко-католицької церкви (УГКЦ) в піднесенні національної свідомості в Західній Україні на початку XX століття	69
Пащенко В. О.	

Зірка митрополита Андрея Шептицького	76
Киридон А. М.	
Автокефальна Православна Церква в Україні	90
Нестуля О. О.	
Стан охорони пам'яток культового призначення Радянської України в середині 30-х років	109
Вільховий Ю. В.	
Християнське виховання у протестанських церквах України (середина 40-х – 60-і роки ХХ століття)	116
Єрмак О. П., Снігуренко В. М.	
Літопис Мгарського монастиря, як історичне джерело	125
Беседін М. В., Оніпко Т. В.	
Християнські цінності як орієнтир у вихованні підростаючого покоління	130
Оніпко Т. В., Беседін Н. В.	
Християнська традиція – визначальний чинник історії України	138
Тітков О. В., Тіткова С. А.	
“Шлях компромісу” до питання символічного осягання	143
Чернишов В. В.	
Тоталитарные секты и деструктивные культы в современном обществе	154
Білоусько О. А.	
Християнство в шкільному курсі історії України – методичний аспект	171
Демиденко Т. П.	

Деякі методичні умови формування понять історико-релігійного змісту	175
Шестаков В. Ф.	
Значення курсу “Історія релігії” у формуванні філософського сприйняття світу	185
Шестаков В. Ф.	
Авторська програма факультативного курсу “Історія релігій”	189
Козлова І. В., Комендантова Л. В.	
Культові споруди Полтави оживають у шкільному музеї “Стара Полтава”	195
Методичні розробки уроків	
Ракович Л. С., Вусатий О. Л.	
Християнська церква – зародок нового суспільства (7 кл.)	203
Сень Л. В.	
Запровадження християнства та його вплив на розвиток України – Русі (7 кл.)	207
Свиридова О. І.	
Релігійне життя в Україні в XVII ст. Петро Могила – видатний вчений, митрополит Київський, просвітитель XVII ст. (8 кл.)	215
Овсій В. А.	
Андрей Шептицький (10 кл.)	227
Бернацька Н. І., Шевченко Н. Ф.	
Основні релігійні течії (10 кл.)	238
Список учасників конференції	242